

Корифей географічного аналізу ліхенофлор

(до 100-річчя від дня народження Макаревич Марії Флоріанівни)

Макаревич Марія Флоріанівна (04.12.1906. – 24.02.1989), доктор біологічних наук, відомий український ліхенолог зі світовим ім'ям, ботанік, фітогеограф.

Вона народилася 4 грудня 1906 р. у с. Мошни на Черкащині в родині лікаря. Після закінчення середньої школи у м. Черкасах навчалася на біологічному факультеті Київського університету (на той час Київського інституту народної освіти).

М.Ф. Макаревич розпочала трудову діяльність співробітником геоботанічного кабінету Українського інституту торфової промисловості. Потім працювала в Українському інституті агрогрунтознавства та хімізації сільського господарства, де зробила перші кроки в науку. Тут вона підготувала та опублікувала у «Працях Інституту водного господарства» у 1937 р. свою першу наукову статтю «Про водяну рослинність деяких річок України». Ці знання вона використала пізніше при написанні (у співавторстві з О.В.Топачевським) «Короткого визначника прісноводних водоростей УРСР», 1955р., який довгий час був практично єдиним навчальним посібником для студентів-біологів.

Проте напрямок її наукових досліджень різко змінився після вступу у 1938 р. до аспірантури Інституту ботаніки АН УРСР (нині Інститут ботаніки ім. М.Г.Холодного НАН України). Науковим керівником було призначено відомого українського ліхенолога професора А.М. Окснера. Об'єктом аспірантських досліджень стали лишайники, зокрема, лишайники Українських Карпат (з 1940 р.). Ліхенологічний матеріал, зібраний нею, та результати наукових польових досліджень щодо поширення видів лишайників, їх еколого-ценотичних особливостей були покладені в основу кандидатської дисертації «Лишайники Східних Карпат» (1946 р.).

Після захисту кандидатської дисертації вона продовжує поглиблене вивчення ліхенофлори Українських Карпат, описує нові та цікаві види лишайників. В результаті проведених багаторічних досліджень нею було доповнено конспект ліхенофлори новими для цієї території 138 видами, всього ж було відмічено 860 видів лишайників. Це дало можливість дослідити закономірності участі лишайників у складанні ценозів всіх висотних гірських поясів рослинного покриву та зробити узагальнюючий аналіз ліхенофлори. Результатом таких глибоких всебічних досліджень стала опублікована М.Ф. Макаревич у 1963 р. монографія «Аналіз ліхенофлори Українських Карпат». Ця праця, в якій критично розглянуті фундаментальні питання географічного аналізу ліхенофлор, стала з тих пір, є нині і ще довго буде зразком проведення аналізів такого типу і не тільки ліхенофлор. Монографія активно використовується багатьма дослідниками при проведенні географічного аналізу бріофлор, альгофлор, мікобіот, флор судинних рослин. Це стало можливим у зв'язку з тим, що М.Ф. Макаревич творчо використала класифікаційну схему географічних елементів, яка була до того часу розроблена на зональній основі українськими вченими, доводячи, що рослинно-кліматична зональність є основним фактором походження, поширення і розміщення організмів на земній кулі. Вона глибше розвиває зональну класифікаційну схему, в

якій основною категорією класифікації є зональний географічний елемент, розчленовує його на типи ареалу, в межах яких виділяє дрібніші категорії – групи поширення. Підводячи підсумки ліхенологічних досліджень Українських Карпат, М.Ф. Макаревич (1977, с. 473) з цього приводу писала «...Класифікація ареалів побудована на зональному принципі, ... лише цей принцип дає можливість зрозуміти взаємовідношення між гірськими і рівнинними частинами ареалів, тобто явище вертикальної поясності розглядається як вияв горизонтальної зональності... ». Ці матеріали та питання щодо походження і розвитку ліхенофлори стали основою для написання докторської дисертації «Аналіз ліхенофлори Українських Карпат», яку М.Ф. Макаревич блискуче захистила у 1964 р.

Матеріали багаторічних досліджень та літературних даних про поширення лишайників на території Українських Карпат були використані М.Ф. Макаревич (зі співавторами) для створення «Атласа географического распространения лишайников в Украинских Карпатах», який вийшов друком у 1982 р. Це одна з перших у світі хорологічних ліхенологічних праць, яка дає матеріали для розв'язання проблем історії розвитку ліхенофлори району дослідження.

Особливу увагу М.Ф. Макаревич приділяла питанням методології проведення географічного аналізу регіональних ліхенофлор всього Євразійського континенту, активно обговорювала проблеми щодо обґрунтованості виділення таких географічних елементів, як мультирегіональний та атлантичний серед зональних географічних елементів. У своїх друкованих працях, доповідях на ботанічних форумах, під час неформальних спілкувань з колегами-науковцями вона енергійно і наполегливо відстоювала точку зору про те, що зональний географічний елемент є принциповою основою географічного аналізу.

Значний її доробок у флористично-систематичних дослідженнях лишайників. Для «Флори лишайників України», «Определителя лишайников европейской части СССР», «Определителя лишайников СССР» вона опрацювала родини *Graphidaceae*, *Pertusariaceae*, *Arthopyreniaceae*, *Pyrenulaceae*, *Mycoporaceae*, *Chiodectonaceae*, *Dirinaceae*, *Roccellaceae*, *Lecanactidaceae*, *Arthoniaceae*, *Pilocarpaceae*, роди *Lecanora*, *Lecania*, *Opegrapha* та інші, описала більше 10 нових для науки таксонів, серед яких види лишайників – *Melaspilea oxneri*, *M. subzuhensis*, *M. zerovii*, *Acrocordia bukowinensis*, *Lecanora nemoralis*, *L. multispora*.

В цілому нею опубліковано понад 70 наукових праць щодо лишайників України, Білорусі (зокрема, Біловезької Пущі), російського Далекого Сходу, загальних питань ліхенології, тощо.

М.Ф. Макаревич була вченим-ерудитом, вона могла дати консультації практично з будь-яких питань ботаніки і фітогеографії, мала науковий літературний талант, тому була відповідальним редактором багатьох наукових праць, прекрасним рецензентом дисертаційних робіт. Після її рецензування практично не залишалося нез'ясованих питань щодо змісту і форми викладення матеріалів наукових досліджень. Під її керівництвом були захищені кандидатські дисертації з ліхенології. Вона була своєрідним, висококультурним, цікавим, особливо для науковців-початківців, співрозмовником, дуже чуйною та доброю людиною, що завжди була готова прийти на допомогу, і в той же час суворо принциповим у наукових питаннях, як до себе, так і до інших колег, вченим.

Крім ботаніки вона дуже добре знала і любила літературу, мистецтво, історію рідного краю. Разом з чоловіком, відомим гідробіологом, академіком НАН України О.В. Топачевським вони виростили двох синів. Старший син, В.О.Топачевський, став відомим палеонтологом, академіком НАН України, професором; молодший син – А.О.Топачевський, відомим журналістом, письменником, кінорежисером.

Багата наукова спадщина М.Ф. Макаревич ще довго буде використовуватися науковцями для з'ясування різних питань ботанічної науки.

Основні наукові праці М.Ф. Макаревич.

1. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Про новий вид з роду *Melaspilea* // Бот. журнал АН УРСР. – 1948. – Т. 5, №2. – С. 88-91.
2. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Про новий вид з роду *Acrocordia* // Ботанический журнал АН УССР. – 1954а. – Т. 11, № 2. – С. 75-77.
3. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Два нових види з роду *Lecanora* Ach. // Ботанический журнал АН УССР. – 1954б. – Т. 11, № 4. – С. 59-65.
4. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Графідові – *Graphidaceae* // А.М. Окснер. Флора лишайників України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – С. 223-257.
5. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Аналіз ліхенофлори Українських Карпат. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. – 263 с.
6. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Зональний географічний елемент как принципиальная основа географического анализа // Т. 3. Закавказская конференция по спорным растениям. – Тбилиси: Ин-тут ботаники Грузинской ССР, 1968. – С. 215-221.
7. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Рецензія на кн. Х.Х. Трасса „Элементы и развитие лишенофлоры Эстонии” // Укр. бот. журн. – 1971. – Т. 28, №6. – С. 795-797.
8. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Роды *Pertusaria* DC., *Lecanora* (Ach.) Th. Fr., *Ochrolechia* Massal., *Lecania* (Massal.) Zahlbr., *Haematomma* Massal., *Candelariella* Massal. // Определитель лишайников СССР. Вып. 1: Пертузариевые, Леканоровые, Пармеливые. – Л.: Наука, 1971. – С. 7-68, 72-146, 242-281.
9. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Современное состояние и проблемы ареалогического изучения лишайников в СССР // Тезисы докладов V делег. съезда ВБО. – К., 1973. – С. 357-358.
10. МАКАРЕВИЧ М.Ф.. Роды *Acrocordia* Massal., *Arthopyrenia* Massal., *Leptorhaphis* Körb., *Microthelia* Körb., *Anthracotheceium* Hampe ap. Massal., *Melanotheca* Fée, *Dermatina* Almqu., *Lithographa* Nyl., *Melaspilea* Nyl., *Opegrapha* Humb., *Graphis* Adans., *Enterographa* Fée, *Chiodecton* Ach., *Dirina* Fr., *Lecanactis* Eschw., *Arthonia* Ach., *Arthothelium* Massal., *Byssoloma* Trevis. // Определитель лишайников СССР. Вып. 4: Веррукариевые – Пилокарповые. – Л.: Наука, 1977. – С. 152-160, 166-174, 188-195, 198-203, 210-218, 223-273, 275-278, 280-288, 290-328.
11. МАКАРЕВИЧ М.Ф., КНЯЖЕВА Л.А. Новый вид рода *Melaspilea* Nyl. // Нов. систематики высших и низших раст. – К.: Наук. думка. – 1974. – С. 118-122.
12. МАКАРЕВИЧ М.Ф. *Melaspilea sudzuhensis* Mak. – новый вид лишайника з Далекого Сходу // Укр. бот. журн. – 1976. – Т. 33, №1. – С. 86-88.
13. МАКАРЕВИЧ М.Ф. Хорологические особенности лишайников Украинских Карпат // VII съезд УБО (тезисы докладов). – К.: Наук. думка, 1982. – С. 369.
14. МАКАРЕВИЧ М.Ф., НАВРОЦКАЯ И.Л., ЮДИНА И.В. Атлас географического распространения лишайников в Украинских Карпатах. – Киев: Наук. думка, 1982. – 404с.

М.Ф.Бойко, С.Я.Кондратюк